

Резюме

Сметанина Н. В., Рябокоць О. М. Виктимне поведіння жертв «преступлень ненависті».

В статті досліджено особливості виктимного поведіння жертв «преступлень ненависті». Значительне увагу приділено визначенню і характеристиці проявлених таких преступлень. Предоставляється виктимологічна характеристика жертв «преступлень ненависті» в Україні. Проаналізовані наслідки «преступлень ненависті» і механізми вторичної виктимізації.

Ключевые слова: «преступлення ненависті», жертва, виктимність, виктимологічна характеристика, психологія неприязні.

Summary

Smetanina N., Riabokin O. Victimization behavior of victims of «hate crimes».

In article were researched features of victimization behavior of victims of «hate crime». Special attention is given to a definition and characterization incident of such crimes. Victimological characteristic victims of hate crimes in Ukraine is given. «Hate crimes» consequences and mechanisms of secondary victimization were analyzed.

Key words: «hate crime», victim, victimization, victimological characteristic, psychology non-acceptance.

УДК 343.9

Р. Г. ГРИГОР'ЄВ

Руслан Геннадійович Григор'єв, здобувач Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЗАПОБІГАННЯ ПРИЙНЯТТЮ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЮ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства корупція та її ядро у виді злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки про одержання неправомірної вигоди або її одержанням (ст. 368 КК України), являє собою одну із найнебезпечніших загроз для національної безпеки України. Наша країна у 2015 р. в рейтингу міжнародної організації Transparency International за рівнем сприйняття корупції опинилась на 130 місці із 168 досліджених держав¹. Це означає, що Україна є майже тотально корумпованою державою, в якій корупційні практики поширені в усіх сферах державного управління. Тому наразі в нашій державі необхідно виробити дієві, науково обґрунтовані механізми, спрямовані на обмеження криміногенних ризиків у багатьох галузях виробництва і діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування. Ці механізми мають спиратися не лише на каральні підходи у правозастосовній практиці, а й на нерепресивні криминологічні заходи запобігання корупції та її проявам.

Різні аспекти запобігання корупції та злочинам, передбаченим ст. 368 КК України, розглядалися такими вченими, як: Л. В. Багрій-Шахматов, А. М. Бойко, О.Ю. Бусол, В. М. Гаращук, В. В. Голіна, С. М. Клімова, Т. В. Ковальова, М. В. Кочерова, В. О. Лисенко, М. І. Мельник, В. Я. Настюк, Є. В. Невмержицький, І. О. Томчук, В. Я. Цитряк, Г. Л. Шведова, О. В. Шевченко, О. В. Шемякін та ін. Не применшуючи значення результатів досліджень указаних науковців, відмітимо, що в них бракує рекомендацій щодо запобігання прийняттю пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою з огляду на сучасний стан антикорупційного законодавства та новітню систему антикорупційних органів.

Метою статті є вироблення низки стратегій запобігання злочинам, передбаченим ст. 368 КК України.

Базуючись на вивченні наукової літератури, ґрунтуючись на результатах проведеного емпіричного дослідження шляхом узагальнення матеріалів 250 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 368 КК України протягом 2013–2015 рр., а також експертного опитування 327 працівників органів прокуратури й 46 співробітників СБУ, можна запропонувати низку стратегій запобігання розглядуваним злочинам корупційної спрямованості. Зазначені стратегії мають як загальносоціальний, так і спеціально-криминологічний характер.

Загальносоціальний рівень запобігання розглядуваним корупційним злочинам є основним, оскільки від реалізації його заходів залежить реальне втілення в Україні засад демократичної, соціальної і правової держави, визначених у ст. 1 Конституції України. Зазначений запобіжний рівень складається із низки запобіжних стратегій: демократизації політичної системи; забезпечення сталого економічного розвитку; модернізації системи державного управління; формування правової культури у суспільстві.

Стрижнем стратегії демократизації політичної системи має стати недопущення подальшого контролю владних структур із боку кланово-олігархічних груп, а відтак, недемократичного характеру політичного режиму й відсутності внутріпартійної демократії². Адже злиття великого бізнесу і влади призводить до пору-

шення добросовісної конкуренції у державі, сприяє подальшій майновій поляризації українського суспільства, поширює бідність, поглиблює соціальну нерівність через вирішення економічних проблем олігархів за рахунок бюджетних коштів, що мають спрямовуватись на соціальну сферу.

Найближчим часом необхідно створити умови для істотного обмеження олігархічного контролю над діяльністю центральних органів державної влади. Тому на ключових посадах у вищих органах державної влади й місцевого самоврядування не мають бути особи, які є власниками компаній, приватних підприємств чи які в інший спосіб мають відношення до здійснення господарської діяльності. Логічно, що зазначені вимоги необхідно закріпити у чинному законодавстві України. Основним критерієм відбору кандидатів на посаду керівника в органах державної влади чи місцевого самоврядування має стати висока кваліфікація, досвід роботи на тій чи іншій посаді та моральні якості.

Ще одна вимога державної кадрової політики, що потребує демократизації, стосується забезпечення стабільності кадрів, особливо керівництва органів державної влади на обласному рівні. За прикладом таких країн, як США, Японія, Канада, необхідно не допускати їх зміну за умови призначення нових керівників центральних органів виконавчої влади. У такий спосіб відкидатиметься практика призначення підлеглих за принципом партійності чи політичної лояльності³. Анонсовані заходи мають стати надійним бар'єром на шляху порочного ланцюга «влада – бізнес».

Стратегія демократизації політичної системи в контексті запобігання злочинам, передбаченим ст. 368 КК України, полягає також у: забезпеченні прозорого фінансування політичних партій; недопущенні злиття бізнесу і влади; формуванні державної кадрової політики на принципах професійності, чесності, високої моральності й незаангажованості; політичній відповідальності за висловлення популістських гасел чи невиконання задекларованих заяв; політичній волі на здійснення своєрідної шокової терапії у політичній, соціально-економічній, фінансовій та правоохоронній сферах.

Стратегія забезпечення сталого економічного розвитку як окремих загальносоціальний напрям обмеження поширеності злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою, стосується стабілізації соціально-економічного стану в Україні. Ця стабілізація полягає передусім в оподаткуванні прибутків фінансово-промислових груп, що виводяться із державної фінансової системи, наповненні Державного бюджету за рахунок додаткових джерел доходу. Такими джерелами можуть бути доходи, отримані від детінізації вітчизняної економіки, й додаткові фінансові надходження, одержані внаслідок державної підтримки найбільш перспективних сфер (ІТ-індустрія, ринок землі, сільськогосподарське виробництво, внутрішній туризм), включаючи легалізацію проституції й грального бізнесу, та ін. Від цих напрямів щорічно можна отримати десятки мільярдів гривень доходу.

Лише за таких умов можна планувати у середньостроковій перспективі істотне підвищення зарплатні державним службовцям, їх належне соціальне та пенсійне забезпечення.

Стратегія модернізації системи державного управління охоплює такі заходи, як: узгодження кількісного складу органів державної влади й місцевого самоврядування; децентралізація влади; створення оптимальної системи надання адміністративних послуг; забезпечення доступу громадян до інформації шляхом розширення системи електронного урядування. Зокрема, в указаній сфері слід поширити досвід мерій Львова й Харкова, які перші в Україні стали запроваджувати елементи електронного урядування. У зв'язку із цим найближчим часом електронне урядування має стати загальнодержавною постійно діючою платформою організації діяльності всіх органів державної влади й місцевого самоврядування – від Адміністрації Президента України та Кабінету Міністрів України до сільських рад й районних адміністрацій.

Модернізація системи державного управління пов'язується також з удосконаленням системи державних тендерних закупівель. Зокрема, потребує подальшого упровадження електронний проект «ProZorro», створений за прикладом Грузії й оформлений на організацію Transparency International – Україна. З лютого 2015 р. ним скористались десятки мерій, міністерств й державних підприємств. Уряд звітує про заощадження десятків мільйонів гривень завдяки представленому проекту. Однак цього недостатньо, бо щорічний обсяг бюджетних коштів, що освоюються під час публічних державних закупівель, складає 150–200 млрд грн. Повноцінній реалізації програми «ProZorro» сприятиме прийнятий 25 грудня 2015 р. Закон України «Про публічні закупівлі». Він передбачає обов'язкове введення електронної системи закупівель товарів й послуг на суму понад 200 тис. грн й для робіт на суму, що перевищує 1,5 млн грн. Цей Закон вводиться в дію з 1 квітня 2016 р. для усіх органів виконавчої влади й замовників, що працюють в окремих сферах господарювання, а з 1 серпня 2016 р. – для усіх замовників⁴. Експерти прогнозують, що зазначений нормативно-правовий акт у 2016 р. має заощадити до 4,5 млрд грн, а у 2017 р. – від 35 до 40 млрд грн бюджетних коштів⁵. Однак, окрім заощадження фінансів, електронні тендерні закупівлі покликані активізувати середній і малий бізнес у вказаній сфері, а також підвищити довіру останнього до всієї системи державного управління⁶. У цьому полягає стратегія її модернізації.

Радикальні дії потрібно вжити й для підвищення ефективності діяльності державних (казенних) підприємств шляхом їх приватизації. У 2016 р. планується продати приватним інвесторам близько 2 тис. державних компаній, від чого Державний бюджет України може поповнитися на 20–30 млрд грн⁷. Водночас слід дотримуватись кількох вимог: а) проведення прозорого тендерного процесу, в якому мають взяти участь не виключно афілійовані структури, що належать українським олігархам, а реальні західні інвестори; б) заборона на продаж стратегічних підприємств, відчуження яких може негативно відбитись на розвиткові оборонного-промислового комплексу та обороноздатності України; в) надання державних гарантій збереження трудового колективу та сприяння у модернізації виробництва для експорту продукції на світові ринки.

Стратегія формування правової культури у суспільстві полягає у створенні державою додаткових соціально-психологічних перепон на шляху поширення стереотипів безкарності й аномії на масовому рівні. Заходами цієї загальносоціальної запобіжної стратегії можуть бути: підвищення рівня правової культури, правосвідомості й правової освіти населення⁸. Цього можна досягти завдяки наданню правових консультацій із боку управлінь Міністерства юстиції України, вищих учбових закладів юридичного спрямування, при яких функціонують юридичні клініки та консультаційні центри органів місцевого самоврядування. Також слід активізувати в державі роботу щодо практичної реалізації Національної програми правової освіти населення, затвердженої ще у 2001 році. Важливим заходом цієї стратегії є вироблення засад етичної поведінки державних службовців.

До структури спеціально-криминологічного запобігання прийняттю пропозиції, обіцянки про одержання неправомірної вигоди або її одержання входять такі стратегії: оптимізація діяльності суб'єктів у сфері реалізації державної антикорупційної політики; жорсткий фінансовий контроль майнового стану державних службовців; участь громадськості в антикорупційній діяльності; формування суспільного несприйняття корупції та її проявів; розширення міжнародного співробітництва щодо запобігання корупційним злочинам.

Стратегія оптимізації діяльності суб'єктів у сфері реалізації державної антикорупційної політики спрямована, на думку респондентів проведеного експертного опитування, на: покращення оперативного розшуку діяльності у сфері боротьби із корупцією; удосконалення методик виявлення та розкриття подібних злочинів; підвищення результативності взаємодії СБУ, прокуратури та інших правоохоронних органів у виявленні та розслідуванні злочинів корупційної спрямованості; відмову від політики виявлення дріб'язкових корупційних злочинів; термінове налагодження діяльності новостворених суб'єктів у сфері запобігання злочинам, передбаченим ст. 368 КК України, з одночасним забезпеченням високих соціальних стандартів у сфері оплати праці; належну координацію запобіжної діяльності; прийняття Закону України «Про криминологічну експертизу» тощо.

Підвалиною зазначеної запобіжної стратегії є відмова від застарілої радянської системи оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів. В основу результативності антикорупційної діяльності має бути покладена не лише кількість складених протоколів про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією, чи кількість злочинів, облікованих за ст. 368 КК України⁹. Необхідно враховувати, у першу чергу, таке: рівень довіри громадян до державних службовців та органів державної влади; ступінь взаємодії правоохоронних органів з інститутами громадянського суспільства; структурні перетворення у прийнятті пропозиції, обіцянки про одержання неправомірної вигоди або її одержання; зменшення прямої і непрямой шкоди для держави й суспільства від злочинів, передбачених ст. 368 КК України; зміну їх характеру, на що може вказувати скорочення кількості облікованих тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Стратегія жорсткого фінансового контролю майнового стану державних службовців включає електронне декларування державними службовцями своїх доходів і видатків. Виходячи із редакції Закону України «Про запобігання корупції» 2014 р. щодо декларування державними службовцями своїх активів та їх зобов'язання надання відповідних декларацій до 1 квітня 2016 р., можна вважати це положення таким, що суперечить фінансовій прозорості діяльності державних службовців. Тому з метою удосконалення зазначеного Закону та підвищення ефективності фінансового контролю державних службовців пропонується: а) зберегти кримінальну відповідальність за надання недостовірних відомостей в електронних деклараціях про майновий стан, починаючи не з 1 січня 2017 р., як пропонується у зазначеному Законі, а з 1 квітня 2016 р.; б) включити батьків й дітей декларантів до об'єкта фінансового контролю – це не дозволить державним службовцям продовжувати ганебну й поширену практику переписування своїх активів на близьких родичів; в) зменшити поріг декларування, оскільки за вказаним законопроектом не декларується рухоме майно, якщо його вартість є меншою за 197 тис. грн; г) відмінити положення про декларування лише того рухомого майна, що придбане після запровадження нової системи електронного декларування. Збереження цього положення залишає «безконтрольним» майно, що придбано державними службовцями до 1 квітня 2016 року.

Зазначена спеціально-криминологічна стратегія запобігання злочинам, передбаченим ст. 368 КК України, має включати розвиток у державних службовців культури фінансової прозорості, а також здійснення спеціальної перевірки осіб, які претендують на обіймання посад в органах державної влади і місцевого самоврядування.

Стратегія участі громадськості в антикорупційній діяльності має пов'язуватись із: запровадженням в Україні інституту добросовісного інформаторства за прикладом таких країн, як США, Канада, Велика Британія; створенням фонду оплати викривачів корупціонерів; громадською антикорупційною експертизою нормативно-правових актів; громадським контролем за станом виконання положень чинного законодавства та витрачанням органами державної влади і місцевого самоврядування бюджетних коштів; проведенням криминологічних та інших наукових досліджень щодо удосконалення запобігання злочинам, передбаченим ст. 368 КК України; використанням результатів журналістських розслідувань про факти одержання службовими особами органів державної влади неправомірних вигод.

Стратегія формування суспільного несприйняття корупції та її проявів спрямована на усвідомлення громадянами небезпеки корупції та її наслідків¹⁰, блокування корупційної мотивації осіб, що належать передусім до дрібного типу корупціонера та злочинна діяльність яких має місце на низовому (побутовому) рівні корупційних практик. Головне завдання зазначеного напрямку спеціально-криминологічного запобігання злочинам –

не допустити схвальне ставлення суспільства до корупції у цілому, злочинів, пов'язаних з одержанням-наданням неправомірної вигоди; стимулювати відмову громадян, яких службові особи органів державної влади й місцевого самоврядування схилиють шляхом вимагання та в інший спосіб до надання неправомірної вигоди. Складовими зазначеної стратегії є, окрім іншого, здійснення загальнодержавної антикорупційної пропаганди, особливо серед підлітків і молоді; розвиток в Україні свободи слова й незалежних ЗМІ та ін.

Стратегія розширення міжнародного співробітництва щодо запобігання прийняттю пропозиції, обіцянки або одержанню неправомірної вигоди службовою особою полягає в: підвищенні інформаційної, правової, організаційної, технічної, методичної та іншої взаємодії із міжнародними організаціями (ООН, Інтерпол, GRECO), урядами й правоохоронними органами інших країн; створенні змішаних слідчих груп із розслідування корупційних злочинів, в яких беруть участь українські державні службовці, що займають відповідальне становище; підписанні меморандуму із Федеральним бюро розслідувань США щодо активізації співробітництва, включаючи сприяння в поверненні активів корупціонерів, що знаходяться за кордоном.

Таким чином, послідовна й виважена реалізація низки перелічених стратегій загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, передбаченим ст. 368 КК України, поза всяких сумнівів, має скоротити криміногенну дію низки корупційних ризиків у діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, а також позитивно відбитися на діяльності низки правоохоронних органів у сфері запобігання і протидії корупції.

¹ Transparency International – Ukraine : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org> – Заголовок з екрана.

² Бойко А. Системна корупція в Україні: особливості її проявів та проблеми запобігання / А. Бойко // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2012. – Вип. 56. – С. 349–354.

³ Невмержицький С. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / С. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – С. 322.

⁴ Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/rus/article/264431> – Заголовок з екрана.

⁵ Президент підписав закон «О публичных закупках» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zn.ua/ECONOMICS/prezident-podpisal-zakon-o-publichnyh-zakupkah-204683_.html – Загл. с екрана.

⁶ Андрієвський Т. Електронні тендери – ліки від корупції / Т. Андрієвський // Вісн. Мін-ва доходів і зборів України. – 2014. – № 38. – С. 60, 61.

⁷ Глобальная распродажа: сколько государственных предприятий будет продано в 2016 году : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://domik.ua/novosti/globalnaya-rasprodazha-skolko-gosudarstvennyh-predpriyatij--budet-prodano-v-2016-godu-p243348.html> – Загл. с екрана.

⁸ Гаращук В. М. Інформування населення як засіб запобігання та боротьби з корупцією / В. М. Гаращук // Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі : зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 жовтня 2012 р.) / редкол. : С. Г. Серьогіна, В. Г. Пилипчук, І. В. Яковюк. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2012. – С. 39–41.

⁹ Боршуляк І. Проблемні питання при здійсненні прокурорського нагляду за додержанням законодавства, спрямованого на боротьбу з корупцією / І. Боршуляк // Вісн. прокуратури. – 2010. – № 11. – С. 20–25.

¹⁰ Настюк В. Я. Сутність і причини корупційних проявів в Україні / В. Я. Настюк, В. В. Белевцева // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 27. – С. 182–191.

Резюме

Григор'єв Р. Г. Запобігання прийняттю пропозиції, обіцянки або одержанню неправомірної вигоди службовою особою.

У статті на підставі результатів проведеного теоретичного й емпіричного дослідження злочинів, передбачених ст. 368 КК України, наводиться низка загальносоціальних і спеціально-кримінологічних стратегій їх запобігання.

Ключові слова: запобігання, протидія, стратегія, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Резюме

Григорьев Р. Г. Предупреждение принятия предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностным лицом.

В статье на основании результатов проведенного теоретического и эмпирического исследования преступлений, предусмотренных ст. 368 УК Украины, приводятся ряд общесоциальных и специально-криминалогических стратегий их предупреждения.

Ключевые слова: предупреждение, противодействие, стратегия, принятие предложения, обещания или получение неправомерной выгоды должностным лицом.

Summary

Grigoriev R. Prevention of the acceptance of an offer, promise or receipt of unlawful benefit by an official.

In the article on the basis of the conducted theoretical and empirical research of crimes envisaged Art. 368 Criminal Code of Ukraine provides some general social and special criminological prevention strategies.

Key words: prevention, counteraction, strategy, acceptance of an offer, promise or receipt of unlawful benefit by an official.